

SHTETI ANTIFETAR SHQIPTAR DHE ETNOGRAFIA PROFANIZUESE: ELEMENTI BOTËFORMUES NË ETNOGRAFINË SOCIALISTE SHQIPTARE

Abstrakt

Politika antifetare e Shtetit totalitar shqiptar njeh tri faza të saj. Nëse faza e parë përcaktohej nga mbidhuna shtetërore dhe mekanizmat e saj të terrorit dhe faza e dytë nga politika deligjitimuese të institucionit dhe klerit fetar, në fazën e tretë politika shtetërore antifetare u instalua në rrafshin disiplinor duke synuar likujdimin shkencor të spektrit fetar në Shqipëri përmes metodës së ateizmit shkencor. Gjatë periudhës diktatoriale, veçanërisht pas vitit 1967, etnografia socialiste shqiptare i ka shërbyer profanizimit të konfigurimeve, riteve dhe praktikave mitologjike shqiptare si dhe programatikës ateiste shtetërore, e cila synonte krijimin e Njeriut me një botë.

Fjalë kyçe: mitologji shqiptare, procese botëformuese, etnografia socialiste shqiptare, mbeturinë kulturore, politika antifetare, ateizëm shkencor

Abstract

The anti-religious policy of the Albanian totalitarian state recognizes three phases. If the first phase was determined by a surplus of State violence and its mechanisms of terror and the second phase by delegitimizing policies of the religious institutions and clergy, in the third phase, State's anti-religious policies were installed on a disciplinary level through the method of scientific atheism, aiming at scientific liquidation of the religious spectrum in Albania. During the dictatorial period, especially after 1967, Albanian socialist ethnography has contributed to the profanation of the Albanian mythological configurations, rites and practices, by serving the Albanian State's atheistic programmatic, which aims at creating the one-world man.

Keywords: Albanian mythology, cosmomorphic processes, Albanian socialist ethnography, cultural residues, anti-religious politics, scientific atheism

Ka pas ken një koh kur orët e zanat shibeshin me sy.

Tash ato nuk mund t'shiben ma.¹

Të ndërmarrësh në një artikull analizën e konfigurimeve dhe besimeve kozmo- mitografike shqiptare sikurse ato vijnë të objektivuara, klasifikuara dhe interpretuara prej etnografisë socialiste shqiptare në periudhën 1944-1990, a nuk është një “bast i humbur”, që të ekspozon që në fillim ndaj vështirësive të shumta, ku ndër më themeloret janë volumi i konsiderueshëm bibliografik, që lidhet drejtpërdrejt ose jo me objektet e kësaj fushe, mbi të gjitha me raportet tejet komplekse që problematikat e trajtuara në këtë fushë ndërtojnë me një konfigurim sipëror, politik-shtetëror, atë të Shtetit modern totalitar shqiptar? Në një kah, Shteti² modern totalitar shqiptar shpalosi, në një projekt rithemelimi, politika ridiferencuese, ravijëzuese dhe institucionalizuese të shoqërisë shqiptare në një sërë fushash të specifikuara, por jo autonome, një ndër to shkenca, për të instaluar pa kurrfarë deficiti, logjikën e tij. Në kahun tjetër, perspektivat që vinin prej këtyre fushave, duhet të palosnin logjikën e

¹ Në ekspeditën e parë të autores, realizuar në Malësinë e Kelmendit në janar 2018, një lahutar rrëfeu me keqardhje zhdukjen e një bote.

² Përdorimi i shkronjës së parë të madhe në fjalën Shtet dhe mosrespektimi i drejtshkrimit shqip të emrit të përgjithshëm “shtet” është një zgjedhje kritike që e evidenton atë si arkaizëm heterogjenetik, entitet sipëror monopolistik apo si instancë legjitimuese. Në të gjitha këto nuanca teorike, përkufizuese të natyrës së Shtetit dhe funksioneve të tij, Shteti shpërfaq një karakter të fortë teologjik dhe personologjik, me tipare të një subjekti sipëror, zotëruesi i vetëm i kushteve të mundësisë së çdolloj eksperience brenda fushës së tij të veprimit. Në modalitetin e tij arkaik apo modern totalitar, ai rreket të konfigurojë rendin ontologjik të gjërave dhe shpërndarjen e tyre nëpër “ulëset” përkatëse. Kështu, Shteti me tipare mistike, bëhet instanca qendrore që prodhon një model metafizik dhe ontologjik në të cilin ai vetëlegjitimohet, duke hyrë rrjedhimisht në dinamika konflikti apo aleance me modele të tjera metafizike apo ontologjike në shoqëri.

këtij Shteti modern³, duke iu mbivendosur njëra-tjetrës për të konverguar drejt polit më vertikal ideologjik. Për të gjitha këto arsye, ky artikull nuk pretendon të rindërtojë në mënyrë rigoroze dinamikat historike tejet komplekse antifetare dhe antiklerikale në Shqipëri përpara Luftës së Dytë Botërore apo përgjatë dekadave të regjimit diktatorial, por të operojë përmes reduktimit të pashmangshëm të kësaj problematike komplekse, duke vënë në fokus të ngushtë, luftën që Shteti totalitar shqiptar i shpalli të ashtuquajturave besëtytni dhe zakone prapanike gjatë regjimit komunist në Shqipëri. Këtyre zakoneve apo besimeve të hershme tradicionale, origjinore apo sinkretike, iu dha statusi i mbeturinave arkaike.

³ Në literaturën e filozofisë bashkëkohore, radiografitë e përgjithshme nga autorë të ndryshëm të Shtetit modern totalitar tregojnë për një ekonomi të ngjashme të raporteve mes shtetit dhe shoqërisë. Edhe pse interpretimi ndihmohet me metafora gjeometrike të ndryshme, si piramida (Foucault 2001) apo rrathët bashkëqendrorë të ekonomisë së *Urstaat*-it (Deleuze dhe Guattari 1972), në të gjitha rastet, konfigurimi i raporteve që lidhin shtetin me shoqërinë është unitar dhe konvergues drejt një poli qendror: maja e piramidës apo bashkëqendra e rrathëve. Fragmentet e cituara më poshtë e ilustrojnë më së miri këtë konstatim. “Prija e Shtetit, është të jetë totalitar, që do të thotë në fund të fundit, të ushtrojë një kontroll të përpiktë mbi gjithçka. Por mendoj, megjithatë, se një Shtet totalitar në kuptimin e ngushtë është një shtet në të cilin partitë politike, aparatet e Shtetit, sistemet institucionale, ideologjia bëhen një trup, në një lloj uniteti që kontrollohet nga lart-poshtë, pa plasaritje, pa boshllëqe apo devijime të mundshme. Mbivendosja e të gjithë aparateve të kontrollit në një piramidë të vetme të përbashkët dhe monolitizmi i ideologjive, ligjërimeve dhe sjelljeve” (Foucault 2001, 386). Ekziston një literaturë e pasur e antropologjisë së socializmit, e cila shqyrton raportet e Shtetit modern socialist me shoqëritë e tij dhe historinë e dinamikave politike, ekonomike, kulturore socialiste dhe postsocialiste. Përmendim: Hann 1993; Bauman 1976; Verdery, 1996. Referenca të shumta antropologjiko-filozofike shqyrtojnë raportet mes rendit shtetëror modern, socialist dhe (post)kolonial, dhe regjimeve të besimeve monotesite dhe tradicionale në shoqëritë respektive. Në funksion të problematikës qendrore të këtij punimi, përmendim: dokumentarin *Les Maîtres fous* të Jean Rouch-it mbi ritet e posedimit në Akra (1955), librin kundërantropologjik të shamanit janomami Davi Kopenawa-s (2014), esenë Eduardo Viveiro de Castro-s *Who is Afraid of the Ontological Wolf?* (2015), librin *Brésilien, noir et crasseux* (2017) të Jean-Christophe Goddard-it, fiksionkritikën e antropologut Michael Taussig, *The Magic of State* (1997), mbi ngritjen e Shtetit në një entitet sipëror të përsosur, madhështia e të cilit, sipas Taussig-ut, mbështetet në urinë e tij për të pushtuar “shpirtra”.

Teksti në fjalë, në strukturën e tij, ka dy pjesë kryesore. Pjesa e parë, ndërton historinë e masave që ndërmori i vetëquajturi pushtet popullor, për garantimin e çlirimit të ndërgjegjes prej ideologjisë fetare dhe sanksionimin e një prej metodave më radikale edukuese dhe ideologjizuese të kohës, ateizmit shkencor⁴, brendashkruar ideologjisë së shkencëzimit lindor, kulmi i të cilit

⁴ Në historinë e filozofisë së shekullit të XIX, katër janë ngjarjet më kulmore për sa i përket reflektimit kritik mbi mendimin fetar dhe fillesave të para të çka do quhej më vonë, në shekullin e XX, mendim ateist: filozofia pozitiviste e Auguste Comte-it, filozofia e Feuerbach-ut, ajo e Marks-it dhe humanizmi i Nietzsche-s. Reflektimet teoriko-filozofike moderne mbi nocionin e pozitivizmit shkencor u shenjuan në historinë e shkencave sociale nga Auguste Comte, i cili e lëvroi këtë koncept në dekadën e tretë dhe të katërt të shekullit të XIX, në një prej veprave më klasike të shkencave sociale, *Kursi i filozofisë pozitive* (1842). Projekti filozofik i Auguste Comte-it ishte të aplikonte metoda shkencore në studimin e shoqërisë, po aq sa shkencat vetë të bëhej vektori i progresit. Me qëllim riorganizimin e shoqërisë në një unitet të vetëm organik, shpirtëror dhe intelektual, Auguste Comte ndërton një histori të zhvillimit të mendimit njerëzor përmes ligjit të tri gjendjeve: gjendja teologjike e mendimit, gjendja metafizike dhe gjendja pozitive e mendimit. Të tria këto gjendje, ai i shquan edhe në historinë specifike të shkencave. Gjendja e fëmijërisë së mendimit shkencor, lidhet me besime në pluri- apo monoentitete shpirtërore, të cilat thirren prej mendimit, kur ky i fundit, kërkon të shpjegojë fenomene natyrore dhe shoqërore. Për Comte-in, adoleshenca e mendimit është metafizike. Në këtë gjendje të mendimit, të gjitha entitetet shpirtërore apo magjike zëvendësohen me nocione abstrakte dhe në themel të realitetit kërkohen parimet e para të një monometafizike. Gjendja e tretë dhe e fundit e zhvillimit të mendimit njerëzor është ajo pozitive, atëherë kur mendimi çlirohet prej ligjërimeve spekulative dhe parimeve universale mbifaktore, për të vëzhguar dhe induktuar përmes fakteve, ligjësitë që përcaktojnë marrëdhëniet e tyre të pandryshuara. Edhe pse Comte-i i fazës së dytë e cilëson ateizmin si mbetje metafizike, paradoksalisht ai propozon nocionin e ri të pozitivizmit fetar, i cili bën thirrje për themelimin e një feje të re, asaj të Njerëzimit. Comte-i vetëshpallet prifti i ri i njerëzimit, pozitivizmi, feja e re e tij. Udhërrëfyesit e rinj të shoqërisë drejt stacionit të saj teleologjik do të bëhen shkencëtarët, vetë njerëzimi do besojë të ishte Qenia e Madhe. Vlen të theksohet se ateizmi shkencor është produkt teorik, po aq sa historiko-praktik i shekullit të XIX dhe atij të XX. Ai njihet si një prej elementeve më përcaktues të filozofisë marksiste-leniniste. Tezat filozofike hegeliane dhe feuerbachiane, të rimarra prej Marksit dhe Engelsit, si dhe lëvizja historike antikristare dhe antiklerikale e Komunës së Parisit në 1871, u bënë motorët ideologjikë të Leninit për propagandën e tij antifetare. Intensifikimi i masave ligjore, administrative dhe

arrihet gjatë Bashkimit Sovjetik. Pjesa e dytë, është një përpjekje për të analizuar prirjet, metodat shkencore si dhe kuadrin teorik në fushën etnografisë dhe folklorit të mitologjisë shqiptare gjatë regjimit komunist, si efekte të ngulitjes së këtyre masave shtetërore në rrafsh disiplinor.

Shteti antifetar totalitar shqiptar : terrori, delegjitimimi, likujdimi shkencor

Duke filluar me fazat e para embrionale të transformimit të lëvizjes komuniste shqiptare në një nomenklaturë të hierarkizuar dhe të institucionalizuar në parti gjatë Luftës së Dytë Botërore, fill pas përfundimit të saj dhe deri në mesin e viteve '80, evidentohen një seri goditjesh propagandistike dhe fizike kundrejt klerit të të tre besimeve të mëdha monoteiste në Shqipëri, sikurse edhe asaj pjese të kulturës shpirtërore apo materiale, e shënjestruar si e prapambetur, konservatore, reaksionare, idealiste etj., e cila përmbledh gjithë trashëgiminë narrative dhe imagjinare të shoqërisë shqiptare në formën e miteve, legjendave, besimeve, kulteve, praktikave ritualistike si dhe shpërfaqjen e tyre vizuale, simbolike, fiksionale në artefaktet arkeologjike, në objekte të shumëllojshëm të kulturës materiale dhe artit popullor, në folklorin shqiptar, etj.

Karakteristikë e këtyre fushatave të njëpasnjëshme dhe të shtrira në më shumë se katër dekada është se ato janë konceptuar dhe kontrolluar në nivel shtetëror, kanë njohur në intervale relativisht të rregullta intensifikime në masa, në shtrirje territoriale si dhe në përcjelljen e tyre vertikale dhe horizontale, në struktura e organizime të Partisë, në struktura prodhuese, edukuese dhe

pedagogjike që u ndërmorën në Bashkimin Sovjetik për rrënjosjen e kulturës ateiste nuk ndodhi njëkohësisht, por njohu disa fushata në periudha të ndryshme. James A. Thrower-i, në *Marxist-Leninist 'Scientific Atheism' and the Study of Religion and Atheism* (1983, 136-37), e quan periudhën sovjetike para LIIB, si periudha e “ateizmit praktik”: propaganda antifetare dhe ateiste u intensifikua nëpër shkolla, u hapën një sërë muzesh ateistë si dhe u eliminua administrata e klerit. Kjo politikë ateisto-praktike e paraluftës, ndiqte vijën leniniste të ateizmit militant. Ai thekson se ateizmi shkencor në Bashkimin Sovjetik bëhet një element formal i ideologjisë marksiste-leniniste pas hyrjes në fuqi të dekretit antifetar të Komitetit Qendror të Partisë, botuar në *Pravda* në 11 nëntor 1954, dekret, i cili u pasua nga masa shtrënguese administrative. Represioni i Khrushchev-it mbi besimet fetare u përqendrua prej 1954-1964. Në Bashkimin Sovjetik, studimet mbi ateizmin u intensifikuan kryesisht pas LIIB.

shkencore. Veçojmë, ndër të tjera, 6 shkurtin 1967, datë të cilën vetë regjimi i kohës e nënvizon si një pikëndalesë të rëndësishme historike, kur Sekretari i Parë i Partisë së Punës së Shqipërisë, Enver Hoxha, mban një fjalim përpara organizatave bazë të Partisë në Tiranë (Hoxha 1982, 1-55), fjalim i cili përkthen detyrat që Partia i ngarkoi vetes dhe strukturave bazë të saj për revolucionarizimin e mëtejshëm të shoqërisë shqiptare në Kongresin e V-të të Partisë, ku përmes planit pesëvjeçar 1966-1971, parashikoheshin një sërë masash për modernizimin e mëtejshëm të sektorit të prodhimit bujqësor, zvogëlimin e oborrit kooperativist, forcimin e masave ideologjikisht edukuese të shoqërisë si dhe forcimin e unitetit parti-popull. Në një letër të Komitetit Qendror të PPSH të 27 shkurtit 1967, drejtuar komiteteve të partisë në rrethe në lidhje me luftën kundër fesë, paragjyqimeve dhe zakoneve fetare, jepeshin direktiva të qarta mbi zhdukjen e botimeve propaganduese fetare⁵, mbylljen e një sërë shkollave ku formoheshin klerikët e rinj të të gjitha besimeve, heqja e pronësisë së tokës rreth kishave, xhamive, manastireve apo teqeve, shpronësimi i vendeve të kultit, heqja e të gjitha burimeve të të ardhurave të klerikëve, pra, shpronësimi i plotë i klerit shqiptar. Fragmenti që bëri më shumë jehonë në fjalimin e 6 shkurtit, efektet e të cilit u paraprinë direktivave të letrës së 27 shkurtit, ishte ai kur Enver Hoxha, midis të tjerash, shtroi pyetjen :

“Si mund të quhet në pozita pararojë ajo organizatë bazë partie e portit në Durrës dhe si mund të quhet në pozita revolucionare ai punëtor i këtij porti që ditën punon mirë, dallohet, bile dhe lavdërohet, kurse në

⁵ Në 1944 u mbyllën revistat e intelektualëve katolikë shqiptarë dhe kryesisë së Provincës Françeskane në Shqipëri *Hylli i Dritës* si dhe i revistave *Leka*, *Visaret e Kombit*, *Zani i Shna Ndout*, *Zgjimi i djelmnisë* dhe *Bijat e Zojës*, shtypshkronja françeskane në 1945. U përpilua një listë e detajuar librash të ndaluar, ndër to *Labuta e Malcisë*, *Kanuni i Lekë Dukagjinit*, etj. Në 2 mars 1948, Gjykata e Rrethit të Tiranës, ndaloi qarkullimin e rreth 155 titujve, të cilët kishin, sipas pushtetit të kohës, një përmbajtje ideologjike të dëmshme. Dy vjet më vonë, Presidiumi i Kuvendit Popullor nxori vendimin nr. 1150, datë 27. 2. 1950, për bllokimin e të gjithë librave të botuar apo që kishin hyrë në Shqipëri përpara 29 nëntorit të vitit 1944. U goditën figura të rëndësishme të klerit mysliman dhe bektashi. Ndërsa Hoxha shprehej në 1962 për një pedagogji të mirëorganizuar antifetare në gjithë kapilarët propagandues të regjimit sipas parimeve të ateizmit shkencor (Hoxha 1977, 235-42), në 1964 mbyllet Shkolla e Medresesë dhe pas vitit 1967, pjesa më e madhe e klerit shqiptar u zhvesh prej funksioneve të tij.

mbrëmje në shtëpi, bën ikona kishe dhe i shet në mëngjes në besimtarë privatë ?” (Hoxha 1982, 3)

Më 1967, pas fjalimit të 6 shkurtit të diktatorit Enver Hoxha, Shqipëria shpallet vendi i parë ateist në botë, me një vendim të Komitetit Qendror të Partisë së Punës së Shqipërisë për “mbylljen e objekteve të kultit dhe ndalimin e besimeve fetare”. Zyrtarizimi i plotë i këtij vendimi hyn në fuqi me nenin 37 të Kushtetutës së Republikës Popullore Socialiste të Shqipërisë në 1976, i cili sanksionoi se: “shteti nuk njeh asnjë fe dhe përkrah e zhvillon propagandën ateiste për të rrënjësuar te njerëzit botëkuptimin e materializmit shkencor”. Duhet theksuar se këto dy data e shenjojnë “revolucionin” antifetar shqiptar në planin zyrtar dhe juridik.⁶ Ndërkohë, politikat antifetare në Shqipëri shënohen që në hershmërinë e instalimit të regjimit komunist dhe vijnë deri në mesin e viteve ‘80. Nga shqyrtimi historik i kurbës së lëvizjes antifetare në Shqipëri, dëshmuar prej dokumenteve zyrtare, dëshmime të botuara dhe të pabotuara, vendimeve të KQ të PPSH-së, veprave të diktatorit, botimeve me karakter shkencor të kohës dhe atyre pas vitit 1990, vërehen tri faza kryesore, të cilat, për hir të analizës, do emërtohen me elementin e tyre më specifik: faza e terrorit, faza e deligjitimitit të institucionit fetar, faza e likuidimit shkencor. Lind nevoja të sqarohet që në fillim se, njëra fazë nuk ndahet nga tjetra përmes një kufiri absolut, që do të thotë se elemente të njëres fazë, gjenden edhe në dy fazat e tjera. Ajo që i dallon është elementi specifik dhe dominimi i tij në ekonominë e secilës fazë.

Kushtet historiko-politike të fazës së parë u krijuan në më pak se një vit pas themelimit të Partisë Komuniste Shqiptare, në Konferencën e Pezës,

⁶ Historiku i dekreteve dhe vendimeve shtetërore prej 1949-1967, që lidhen me rregullimin juridik të veprimtarive të institucioneve fetare dhe statuteve të komuniteteve katolikë, myslimanë, bektashinj dhe ortodoksë është shumë më i pasur. Botimi i vitit 2014 të Institutit të Studimit të Krimeve dhe Pasojave të Komunizmit, *Komunitetet fetare në Shqipërinë komuniste. Dokumente*, përgatitur nga Azem Qazimi, përmbledh në rend kronologjik të gjitha vendimet dhe dekretet shtetërore që rregullonin veprimtarinë e komuniteteve fetare në Shqipëri gjatë këtyre viteve. Dekreti i 26 nëntorit 1949, “Mbi komunitetet fetare”, aprovuar nga Kryesia e Presidiumit të Kuvendit Popullor me ligjin nr. 773, datë 16.01.1950, sanksionoi përfundimisht ndërhyrjen e shtetit në rregullimin e brendshëm të bashkësive fetare, duke vënë nën kontroll zgjedhjen e organeve drejtuese të këtyre komuniteteve.

mbajtur në 16 shtator 1942, ku PKSH përpunoi platformën politike për bashkimin e të gjitha forcave antifashiste në vend, platformë e cila edhe pse në dukje unifikuese, kishte filluar tanimë të formësonte figurat e brendshme të armikut, ku ndër më të shënjestruarit ishte klerikët. Në qarkoren e shkurtit 1967, Hoxha shprehet se një pjesë e mirë e klerit shqiptar nuk ka dhënë “as ndihmën më të vogël për çlirimin kombëtar”, madje, secili prej tyre ka bashkëpunuar me pushtuesin e radhës duke e fragmentarizuar shoqërinë shqiptare në kushtet kur ajo duhet të ishte e bashkuar. Projektme të tilla absolute mbi ngjarje të rëndësishme historike, të manipuluar nga shtresëzimet e luftës për pushtet brenda llojit dhe fazave të ndryshme të kapjes së shoqërisë shqiptare prej pushtetit diktatorial, janë tipike për serinë e kujtimeve të diktatorit, të cilat reflektojnë më tepër mbi raportet e ditës së pushtetit se sa mbi “të vërtetën historike”. Megjithatë, ajo që mund të pohohet me siguri është se me Konferencën e Pezës, ndër të tjera, kishte filluar, në nyjen e një pushteti të ri, projekti total mbi shoqërinë shqiptare, ku politika e tij e terrorit do të instalohej përfundimisht pas LIIB dhe do të prekte me përdhunë, si fillim, kishën dhe klerin katolik shqiptar,⁷ atë që diktatori do ta quante më vonë

⁷ Në letrën e Komitetit Qendror të Partisë, datë 27 shkurt 1967, drejtuar komiteteve të partisë në rrethe (Hoxha 1982, 103-14) diferencohen shprehimisht feja myslimane dhe ortodokse në raport me klerin katolik, duke i zhveshur të parët nga përgjegjësitë kolaboracioniste, për t'i flakur respektivisht, në pellgun e injorancës dhe pafuqinë e dogmës së tyre. Edhe pse në deklaratat e tij të shpeshta, kleri në tërësi goditej si forcë reaksionare, regresive, mikroborgjeze etj., hera-herës, gjejmë fragmente në veprën e Enver Hoxhës ku një diferencim i dukshëm bëhet brenda klerit dhe komuniteteve besimtare në Shqipëri, për arsye qartësisht demografike, për ruajtjen e kapitalit të pushtetit brenda vendit, si dhe për arsye pozicionimi të Shqipërisë në politikën ndërkombëtare, kundër politikave imperialisto-revizioniste dhe për politikën rezistente ndaj regjimit imperialist amerikan. Kujtojmë këtu shënimet e Enver Hoxhës mbi krizën në Lindjen e Mesme në 9 janar 1969, botuar në *Veprën 40* të tij, mbi luftën Izrael-Palestinë, e cila intensifikohet në qershor të 1967-ës deri më 1970. Është me rëndësi të nënvizohet se këto konstatime vijnë si rezultat i analizës ligjërimore të fjalimeve dhe shënimeve të botuara të diktatorit, pa hyrë në analiza të imëta të raporteve specifike të Shtetit totalitar shqiptar me secilin kler apo komunitet fetar. Ende sot ka një mungesë të theksuar të botimeve studimore shkencore që rindërtojnë kronologjikisht dhe problematizojnë raportet që Shteti totalitar shqiptar krijoi me secilin komunitet fetar. Përmendim këtu: Boçi 2012; Hoxha 2017; Pllumi 2001. Ndërkohë, mungojnë botime të ngjashme mbi komunitetin mysliman në Shqipëri.

“rrjeta e merimangës” që i shtinte besimtarët në dorë si *perinde ac cadaver* (Hako 1983, 265) dhe do ta cilësonte si reaksionare, kolaboracioniste, obskurantiste, borgjeze, etj. Në fillimet e periudhës së themelimit të Shtetit modern totalitar shqiptar, komuniteti fetar në Shqipëri u godit në disa aspekte: shpronësimi i detyrueshëm, i pjesshëm apo i plotë i institucioneve fetare në Shqipëri si rezultat i Reformës Agrare të shpallur në gusht të 1944 nën devizën e ligjit të luftës së klasave, stabilizimi i vijës politike antifetare përmes kontrollit të jetës së komuniteteve fetare nga shteti dhe ndarjes së tyre nga komunitete analoge jashtë vendit, intensifikimi i propagandës antifetare në sistemin arsimor, ndalimi i krijimit të organizatave politike me karakter fetar, etj. Të gjitha këto u shprehën në Kushtetutën e RPSH-së të 1946-ës dhe në dekretin nr. 743 (Qazimi 2014, 21-32), “Mbi Komunitetet fetare”, i cili u miratua nga Presidiumi i Kuvendit Popullor të Republikës Popullore të Shqipërisë më 26 nëntor 1949 dhe hyri në fuqi më 16 janar 1950. Katër vjet pas aprovimit të të gjitha statuteve të bashkësive fetare, shteti shqiptar, neni 13 i këtij dekretligji, sanksionoi ndërhyrjen e tij në veprimtarinë e brendshme të bashkësive fetare duke e detyruar klerin shqiptar të dorëzonte në Kryeministri dosjet e tyre biografike, të përgatitur nga nëpunësi i biografive, një post i ri ky në organikën e komuniteteve. Emërimi përfundimtar i klerit duhej miratuar prej Kryesisë së Këshillit Ministror. Neni 12, shtrëngonte klerin e zgjedhur të zhvillonin te besimtarët e tyre “ndjenjën e besnikërisë ndaj pushtetit të popullit dhe të Republikës Popullore të Shqipërisë”, ndërsa neni 25 u ndalonte komuniteteve të mbanin kontakt me komunitetet analoge jashtë vendit, duke e izoluar veprimtarinë e tyre vetëm brenda territorit të Shqipërisë. Shkelja e këtij neni do të konsiderohej shkelje e sovranitetit të shtetit. Statutet e Kishës Ortodokse Autoqefale të Shqipërisë, Komunitetit Bektashian Shqiptar, Komunitetit Mysliman Shqiptar dhe Kishës Katolike të Shqipërisë u miratuan me dekret të Presidiumit të Kuvendit Popullor gjatë viteve 1950-1951. Të gjithë këta dekrete do shfuqizoheshin me dekretligj të posaçëm në 13 nëntor 1967.

Një valë terrori përfshiu klerin katolik, të etiketuar prej kohësh tanimë si agjent i rrezikshëm i veprimtarisë politike kundërrevolucionare, shoqëruar me politika mizorie të sistemit policor, penitenciar dhe gjyqësor të pasvitit 1945 dhe një qëndrim radikal⁸ të diktatorit. Kjo valë akute terrori antifetar ndaj

⁸ “Me këta elemente tradhtarë, populli dhe qeveria e tij janë në luftë e do të jenë në luftë, derisa t’i shfarosin krejtësisht” (Hoxha 1971, 282)

komunitetit katolik, jezuit dhe françeskan, u përqendrua kryesisht prej vitit 1944 deri në 1951. Këto vite njihen si vitet kur “dhuna bahet pushtet” (Pllumi 2006, 35), kur Shteti i ri totalitar instaloi aparatin e tij institucional, atë policor, penitenciar, gjyqësor, dhe përmes akumulimit primitiv⁹ të elitës shqiptare, asaj shkencore, artistike, ushtarake etj., bashkë me themelimin vertikal të institucioneve të tyre përkatëse, mbërtheu njëkohësisht dhe në bashkërendim të plotë, të gjitha sferat e shoqërisë. Për sa i përket represionit antifetar të fazës së parë, ai u shoqërua me një seri përndjekjesh, seancash torturuese të anëtarëve të këtij kleri në dhomat e hetuesisë, me dënime të gjata në burgje e kampe pune famëkeqe, me pushkatime, djegie të bibliotekave fetare dhe arkivave të institucioneve të tyre.

Faza e dytë e luftës antifetare u shoqërua me një valë politikash deligjitimuese të institucionit fetar, ku përfshirja e masave ishte e mirëorkestruar prej strukturave më të larta të Partisë-Shtet deri në organizatat bazë të saj. Edhe pse letra e parë që bënte thirrje për shkurtim në një masë të konsiderueshme të festave fetare që pengonin ritmin e punës në prodhim dhe ndikonin në efikasitetin e ndërmarrjeve, daton në nëntor të 1946-s nën firmën e Gogo Nushit (Hako 1983, 265) dhe i drejtohet komiteteve qarkore të PPSH, eliminimi i plotë i kalendarit të festave fetare dhe zëvendësimi i tyre me festat zyrtare të rendit socialist, ndodhi pas 1967-ës. Vazhdimisht, lufta antifetare, e cila synonte masivizimin e plotë të saj, bënte thirrje për kujdes të veçantë që progresi i saj të bëhej në mënyrë të ngadaltë dhe të sigurt, përmes një procesi të gjatë edukues të masave¹⁰ me parimet e ateizmit shkencor, pajisjen e tyre me njohuri shkencore, jo vetëm mbi materializmin historik dhe luftën e klasave, por edhe mbi dukuri, të cilat për shkak të fesë, ishin mbuluar me një tis misticizmi, idealizmi dhe individualizmi. Në këtë kuadër, i gjithë aparati

⁹ Kujtojmë këtu brezin e parë të studentëve shqiptarë pas LIIB që dërgohen për studime universitare në bllokun lindor deri në fundin e viteve '50. Një rrëfim i regjisorit Pirro Milkani, në një bisedë miqësore, tregon për mënyrën se si studentët e parë të regjistrës, të cilët do formoheshin detyrimisht jashtë vendit, përzgjidheshin në ato vite, në klasat e gjimnazeve më të mira të vendit, me një intervistë të thjeshtë dhe pas një analize të hollësishme biografike.

¹⁰ Diktatori u bën thirrje të herëpashershme organizatave bazë të Partisë të administrojnë politikën bindëse antifetare me shumë kujdes, të alternojnë fushata të mirëmenduara dhune me hapësira tolerance relative, si dhe të jenë të duruar derisa masa e gjerë e popullit ta përqafojë me “ndërgjegje të plotë” mendimin antifetar.

institucional ekonomik, politik, arsimor, kulturor dhe organizativ punonte për t'i pajisur masat me lente shkencëzuese. Pas stabilizimit të rendit të ri ekonomik gjatë dhjetëvjeçarit të shtatë të shekullit të XX, si dhe pas intensifikimit të luftës së klasave me Kongresin e V-të të Partisë, në mbarë vendin shpërtheu një lëvizje e organizuar e masave, direktivat e së cilës ishin paramenduar me përpikmëri prej strukturave më të larta partiako-shtetërore dhe ekzekutoheshin vertikalisht poshtë, në formën e shpërhapjes koncentrike të valëve, deri në strukturat shoqërore më periferike. Në 21 janar 1967, u mbajt mbledhja e përgjithshme e organizatës së rinisë të shkollës së mesme "Naim Frashëri" në Durrës, ku u krijua komisioni i luftës kundër ideologjisë fetare, për të luftuar deri në fund ideologjinë fetare, besëtytnitë dhe zakonet prapanike. Kjo mbledhje u pasua nga një mori aktiviteteve kulturore, nga leksione, takime kolektive dhe mbrëmje tematike ateiste shkencore, të cilat synonin një higjienë të re të ndërgjegjes individuale dhe kolektive, të çliruar më në fund prej mbeturinave fetare. Në pranverën e 1967-s, u shumëfishuan të ashtuquajturat gjyqe popullore, të cilat goditën ideologjikisht fenë në përgjithësi, kanunet si dhe zakonet prapanike, duke kulmuar me Kuvendin e tre brezave, në 26 mars të vitit 1967, ku morën pjesë dhjetë mijë persona, të cilët, pas debatesh të gjata, vendosën për eliminimin e çdo zakoni të keq e mbeturine fetare sipas udhëzimeve të Partisë. Në pak kohë, u mbyllën 2171 kisha, xhami, teqe, tyrbe, u pushuan nga detyra rreth 1000 klerikë. Lëvizja e orientuar antifetare, e cila u shit si një lëvizje spontane e masave, mori një karakter ideologjiko-pedagogjik të shtrirë në të gjithë territorin. Njeriu i ri socialist, pasi kalonte përmes një programatike të hollësishme dhe gjithëpërfshirëse, duhet të pastrohej prej mbeturinave fetare, zakoneve prapanike, të çlirohej prej besëtytnive irracionale, për t'u futur plotësisht në një rend të ri racionalo-teknik, në një mbështjellë të re ideologjike, ku ateizmi nuk ishte vetëm një etikë e re personale dhe kolektive, por vizion i një bote të re, të zbrazur nga Zoti, nga qenie të padukshme, mbinatyrore dhe fuqiplote, i një humanizmi socialist, ku pozicioni i Njeriut të Ri do të caktohej prej teizmit të ri, atij të Shtetit modern totalitar. Krijimi i Njeriut të ri dhe i rendit ku ai do të akomodohet paraqitej si proces i pambaruar dhe propagandohej si i tillë, për sa kohë Shteti e konsideronte kulturën e masave të gjëra të pazhvilluar plotësisht, për sa ndërgjegjja shoqërore nuk ishte takuar ende me qenien e re shoqërore. Projekti i Njeriut të

ri ishte bërja e vazhdueshme e njeriut në prag,¹¹ e një botëmorfologjie të re të Shtetit totalitar, me ekonominë e saj të re të profanes dhe të së shenjtës¹²: prirja asimptotike drejt ontologjisë së re të rendit komunist dhe shkëputja e Njeriut të Ri prej elementit idealist gnoseologjik. Në këtë kuptim, aspekti botëformues i Shtetit modern socialist përcaktohet prej sitës metafizike eskatologjike prej nga formësohet rendi i tij social dhe politik, me regjimin specifik të dhunës dhe ekonominë e brendshme ligjore, ideologjike, pedagogjike, etj. Në këtë rrafsh historik dhe gjeografik, nuk është forma-Shtet si e tillë që na apelon teorikisht, por ekonomia metafizike e Shtetit modern totalitar shqiptar, konfigurimi i këtij modaliteti shtetëror në rendin ideologjik marksist-leninist, nisur nga një premisë pa dyshim metafizike, ajo e ateizmit shkencor, dhe nga një ekonomi komplekse përvetësimi të metafizikave të tjera monotesiste apo arkaike, duke i shkukur prej logjikës, sociusit, materialitetit dhe kohësisë së tyre origjinore. Ky model historik i Shtetit shfaqet si “ligj trashendent që sundon mbi fragmentet” (Deleuze dhe Guattari 1972, 262). Ekonomia e brendshme e mendimit metafizik si ideologji shtetërore prodhon kushtet ideore, bashkë me praktikrat dhe institucionet përkatëse, të cilat prodhojnë konfigurimin e një monobote të papërfunduar, e cila mbushet me kuptime si rezultat i një ekonomie shtetërore interpretimelesh të paplota.

“Nuk duhet të harrojmë se kultura në masat e gjera të popullit nuk është akoma e zhvilluar në atë shkallë të thellë dhe të gjerë për të kuptuar nga pikëpamja filozofike kotësinë e teologjisë dhe se është shkenca marksiste-leniniste ajo që e ka demaskuar këtë kotësi dhe filozofinë idealiste që mbështet teologjinë”. (Hako 1983, 36)

¹¹ Koncepti i pragut si kusht i shoqërisë moderne totalitare shqiptare dhe proceseve liminalizuese në të është trajtuar nga Nebi Bardhoshi dhe Olsi Lelaj, në *Etnografi në diktaturë: Dija, shteti dhe Holokausti ynë* (në proces botimi).

¹² “Gjithë Partia dhe vendi duhet të ngrihen në këmbë, të djegin me zjarr zakonet prapanike e t’i këputin kokën cilitdo që merr nëpër këmbë ligjin e shenjtë të Partisë për mbrojtjen e të drejtave të grave dhe të vajzave.” (Hoxha 1982, 4) Kujtojmë së në këngën “Rrofsh sa mosha e kësaj toke!” kushtuar Enver Hoxhës me rastin e ditëlindjes së tij në 1983, grupi polifonik i Bënçës i këndon diktatorit si djali që është ushqyer nga gjinjte e figurës legjendare Argjiro dhe si një figurë mitike mosha e të cilit do jetë sa mosha gjeologjike. Shih: Grupi i Bënçës. “Rrofsh sa mosha e kësaj toke,” Youtube, 4:29, postuar nga Sotolestele, 4 tetor 2008, konsultuar për herë të fundit në 18 shtator 2018, <https://www.youtube.com/watch?v=aUSrLqgmKEc&t=2s>.

Bastioni më i ri i Shtetit totalitar shqiptar do të bëhej ndërtimi i kulturës së re socialiste. Si rrjedhojë, tradita do të kalonte në sitën e nomenklaturës, po aq sa edhe në atë të etnologut të kohës. Do të flakeshin tej ato mbeturina, të mpiksura në paragjykime dhe zakone shekullore të një rendi konservator ekonomiko-shoqëror të pleksura me elementë ideologjike mikroborgjezë dhe do të ruheshin ato elemente të traditës që nuk pengonin, përkundrazi ndihmonin, proceset përparimtare të kulturës së re socialiste. Tradita e ruajtur do të shërbente për të dëshmuar mbi qëndresën dhe vazhdimësinë origjinore etnike të popullit shqiptar, duke i shquar kulturës së re socialiste një fizionomi të qartë kombëtare.¹³ Lufta antifetare do të trajtohej njëkohësisht si mur anti-imperialist, anti-revizionist, duke e konsideruar elementin fetar si pazgjidhshmërisht të lidhur me ideologjitë e së kaluarës dhe ideologjitë bashkëkohore armiqësore.

Në kuadrin e një lufte antifetare të pambaruar, faza delegjitimuese, u pasua nga një fazë e tretë, jo më pak intensive, ajo e likuidimit shkencor të besimit fetar, përmes metodës së ateizmit shkencor. Në fillim të viteve '80, pas shkatërrimit të institucionit të fesë dhe proletarizimit të plotë të klerit shqiptar, në qendër të politikave antifetare u vendos besimtari. Në 18 mars të 1978, në fjalën e mbajtur me kuadrot e rrethit të Gjirokastrës, Enver Hoxha shprehet se:

“ ka njerëz në Parti e në komitete partie, pa le në popull, që mendojnë se influenca e fesë dhe mbeturinat e saj u likuiduan me mbylljen e kishave dhe xhamive, me heqjen e priftërinjve e hoxhallarëve dhe u shkëputën lidhjet me popullin. Një mendim i tillë është i gabuar dhe i dëmshëm. Zhdukja e këtyre institucioneve fetare nuk e likuidoi, por vetëm e dobësoi influencën ataviste të besimeve fetare.” (Hako 1983, 35)

Frika e kalimit të besimit dhe praktikave fetare, monoteiste, pagane apo sinkretike, festave dhe ritualeve në *gjendje fshehtësie*, tërheqja e tyre në sferën e ngushtë familjare, këmbëngulja e disa praktikave ezoterike apo shoqërive

¹³ Mbi kalimin progresiv prej kulturës kombëtare drejt kulturës së re e të papërfunduar socialiste përmes proceseve teorike-praktike seleksionuese të traditës, shih: Uçi, Alfred. "Zhvillimi i kulturës, shprehje esenciale e progresit të shoqërisë sonë socialiste." (kumtesë, Konferenca kombëtare për problemet e ndërtimit socialist, 22-23 nëntor 1979, Akademia e Shkencave, Tiranë) dhe Xholi, Zija. "Karakter i kombëtar i kulturës dhe rëndësia e tij." (kumtesë, Konferenca kombëtare për problemet e ndërtimit socialist, 22-23 nëntor 1979, Akademia e Shkencave, Tiranë).

sekrete të shtriganisë, intensifikoi në vitet '70, atë që u quajt lufta shkencore antifetare. Një pjesë e besimeve në shoqërinë tradicionale shqiptare, kryesisht rurale, të lidhura ngushtë me përditshmërinë, me mënyrën e jetesës si dhe me ciklin e jetës, u panë si pengesë për revolucionin ideologjik të shoqërisë, për ekonominë socialiste dhe proceset proletarizuese, si rezistente ndaj politikave emancipuese të grave dhe të të rinjve. Për këto arsye, ato u goditën sa nga ligjërimi i diktatorit në fjalimet e tij, po aq edhe nga puna shkencore në fushën e etnografisë dhe folklorit, e cila përmes përdorimit të metodës së ateizmit shkencor, e dyzoi elementin fetar të kulturës shpirtërore dhe materiale të shoqërisë, duke i njohur dy statuse, atë të mbeturinës, që duhet eliminuar së bashku me rendin feudalo-patriarkal që ajo prodhon e nga i cili përlligjet, dhe statusin e mbetjes, mbijetojës. Në të dy rastet, ky element konsiderohet i ardhur nga shtresëzimet të largëta historike, antike apo mesjetare, statusi sinkronik i të cilit duhet të kalojë në filtrin e një klasifikimi të ri shkencor. Në një ekonomi politike shtetërore ku Partia-Shtet ishte burimi i të gjitha interpretimeve mbi botën, shoqërinë, kulturën, historinë, nuk kishte ngelur më asnjë *topos* për t'u përcaktuar me interpretime kozmo- apo mitologjike prej komuniteteve tradicionale pa kaluar në filtrat interpretues shtetërorë. Këto besime, në logjikën e tyre, dëmtonin unitetin ideologjik të propaganduar, pengonin politikat emancipuese dhe mbi të gjitha dëmtonin ekonominë socialiste,¹⁴ përmes ngulitjes së një regjimi kohor krejt të ndryshëm prej atij të ekonomisë socialiste dhe qarkullimit të një kapitali të mirash jashtë monopolit ekonomik shtetëror.¹⁵ Ndaj, Njeriu i Ri i traditës së re, përveç formimit ideologjik dhe edukimit socialist, duhej të kishte edhe një formim ateisto-shkencor, qoftë edhe në kuptimin më divulgativ të fjalës.

Përveç tre sistemeve fetare monoteiste, atij mysliman, katolik dhe ortodoks, regjimi komunist në Shqipëri e konsideronte mitologjinë, legjendat dhe besimet tradicionale, si ushqyese të besimit fetar. Edhe pse jo besime të unifikuara, kodifikuara dhe institucionalizuara, këto besime të konfiguruar në mite, legjenda, të ritualizuara në festa apo data të shënuara, të simbolizuara në

¹⁴ Kështu thirrjet e herëpashershme për emancipimin e gruas në fshat dhe daljes së saj prej obskurantizmit rural janë shoqëruar me valë proletarizuese të gruas dhe dërgimin e saj në fronte pune socialiste, larg vendbanimit: rasti i ndërtimit të hekurudhës në Shqipëri.

¹⁵ Mbajtja e agjërimit, kreshmës, pagëzimet, syneti, shkuarja në vende të mira, mosdalja në punë për një kohë të gjatë para dhe pas martesës, përgatitja e pajës etj.

objekte arkeologjike, objekte të artit popullor apo të kulturës materiale në tërësi, regjimi totalitar shqiptar i ka identifikuar si burim të besimeve fetare dhe si prodhuese të interpretimeve të deformatuara të realitetit. Në literaturën pedagogjike mbi ateizmin shkencor, miti përkufizohet shpeshherë si një narracion mbi figura mes dy botëve, asaj (mbi)natyrore dhe njerëzore, i cili ka prodhuar dhe prodhon një realitet të shtrembëruar në një stad të hershëm të zhvillimit njerëzor, duke e njohur atë si substratin primitiv të mendimit fetar. Lufta ideologjike dhe politike kundër besimeve fetare, monoteiste, pagane apo sinkretike është, mbi të gjitha, një luftë për realen apo luftë regjimesh realiteti. Për cilën reale në fakt? Ndërsa feja, të referon drejt një realiteti të pëртејmë, pëртеј jetës së rreme në Tokë, besimet tradicionale të zhvendosin drejt një realiteti ku elementi natyror dhe ai kulturor janë të pashqeshëm njëri nga tjetri, ku realiteti banohet prej qenieve të padukshme apo pjesërisht të dukshme, ekzistenca e të cilave i detyrohet akumulimit dhe shprehjes së forcave në themel të këtij realiteti, Shteti modern totalitar kërkon ta shëndoshë¹⁶ realen e tij me një botëkuptim shkencor dhe materialist. Me pak fjalë, ky Shtet botëngrënës i botëkuptimeve të tjera, ka nevojë ose t'i zhdukë të gjitha botëformimet e tjera që e konkurrojnë apo nuk e njohin për të tillë, ose t'i asimilojë ato në strukturën e tij logjiko-funksionale, për sa ky asimilim e përforcon atë si instancë sipërore. Thirrja për ateizëm është thirrje për realizëm. Thirrja për realizëm, si rigjetje e gëzimeve socialiste të jetës, shprehte eskatologjinë e Shtetit totalitar shqiptar. Zhdukja apo profanizimi i raporteve midis elementeve të botëformimeve të tjera, shihet në rastin më të mirë si sterilizim botëformimesh dhe në rastin më të keq si proces depatologjizimi të shoqërisë. Në këtë aspekt, vetëm materializmi shkencor mund të parashikojë dhe programojë të ardhmen e një shoqërie, vetëm ateizmi shkencor mund të artikulojë shkencërisht kritikën e plotë të dogmave fetare dhe historikisht origjinën dhe evoluimin e fesë në historinë e njerëzimit dhe kapërcimin e pashmangshëm të saj në socializëm. Në këtë kuptim, ateizmi u ngrit në shkencë, e cila mori për objekt studimin e absurditetit të fesë dhe tipareve

¹⁶ “në popull do të ketë edhe njerëz të ndershmë [...], që do të ruajnë në ndërgjegjen e tyre edhe për shumë kohë, mundet edhe derisa të vdesin, besimet e tyre. Me ta duhet të bëjmë një punë bindëse, të vazhdueshme dhe me durim të madh, por të mos lejojmë që ajo të kthehet në ofenduese. Me këta njerëz Partia duhet të sillët, si të thuash, si mjeku i mirë që bën të gjitha përpjekjet për ta shëruar të sëmurin, për ta rikthyer atë në gëzimet e jetës.” (Hoxha 1982, 111)

antishkencore të saj si dhe të të gjitha mënyrave se si vija marksiste-leniniste mund të çrrënjoste apo profanizonte elementin fetar në shoqërinë socialiste. Ateizmi shkencor marksist-leninist, sa divulgativ, po aq edhe militant, u vendos në shkallën më të lartë të mendimit ateist dhe u konsiderua një stad më i evoluar dialektikisht i ateizmit paramarksist. Nga ana tjetër, ky ateizëm fitoi karakter pedagogjik dhe veprues, duke marrë përsipër armatosjen e shoqërisë shqiptare me ideologjinë marksiste-leniniste. Në *Veprën 23*, në fjalën e tij “Kundër fesë dhe zakoneve prapanike kërkohet një punë më e organizuar”, mbajtur në 3 prill 1962, Enver Hoxha, niset nga postulati se: “të gjitha zakonet prapanike e kanë burimin te feja”, për të derivuar prej tij se te gratë, duke qenë të shtypura prej rendit patriarkal, këto zakone janë më të rrënjosura, ndaj edhe puna emancipuese me to duhet të jetë më e përqendruar. Edukimi kulturor dhe arsimor i fëmijëve, dalja e gruas në frontin e punës socialiste, janë disa prej metodave më të frytshme. Shpërndarja e broshurave divulgative pa autorësi, propaganduese të ateizmit shkencor do të shërbente për pastrimin e ndërgjegjes së fshatarit nga mbeturinat e tij fetare, kanunore, zakonore, etj. Për këtë arsye, në fundin e viteve '60 dhe fillimin e viteve '70 u shumëfishuan botimet e broshurave të xhepit, në kuadër të projektit shkencëzues të regjimit të kohës, të cilat shpjegonin “shkencërisht”, në më pak se 70 faqe, fenomenet natyrore dhe shoqërore duke i dalluar ato qartazi nga mitet, besëtytnitë apo rituale të ndryshme ezoterike.¹⁷

Në tri fazat e sipërpërmendura, puna shkencore orientohet drejtpërdrejt ose tërthorazi nga programatika eskatologjike e Shtetit totalitar, si orientim nga lart-poshtë i rezultateve të punës shkencore, sidomos në ato disiplina, objekti i të cilave lidhej drejtpërdrejt apo tërthorazi me besime kozmografike, me një botë të populluar nga qenie të mbinatyrshme, të padukshme, nga rite apo kulte pagane ose me natyrë sinkretike, nga figura demonologjike etj. Metoda e ateizmit shkencor në etnografi duhet të ekzekutonte një kirurgji të re mbi objektin e saj të studimit, mbi tonin që kjo disiplinë duhet të përshtaste kur propozonte zgjidhje në lidhje me politikat likuiduese të elementit fetar prej ndërgjegjes kolektive. Të tri këto faza, secila me dinamikën dhe specifikat e saj, ka shtresëzuar vazhdimisht reperkusionet e saj disiplinore në etnografinë dhe folklorin shqiptar gjatë regjimit komunist. Në pjesën e dytë të këtij artikulli, do të shqyrtohen efektet epistemologjike, teorike

¹⁷ *Fenomenet e natyrës dhe besëtytnive*. 1969. Tiranë: Naim Frashëri

dhe politike të shtrirjes së metodës së ateizmit shkencor në objektin mitologjik të etnografisë socialiste.

Etnografia socialiste: programi i saj profanizues dhe ekonomia e re botëformuese

Duhet thënë që në fillim se etnografia shqiptare socialiste nuk ka marrë asnjëherë në shqyrtim besimet e mëdha monoteiste, por vetëm ato besime tradicionale që janë ushqyer prej figurave, narracioneve mitologjike, figurave demonologjike si dhe tipologjive të ndryshme të kulteve dhe riteve. Dokumentet dhe dëshmitë e Mesjetës arbërore, dominimi i teorisë indoeuropianiste në studimet filologjike dhe linguistike, popullariteti i mitologjisë krahasuese i Max Müller-it në shekullin XIX, të gjitha së bashku kanë orientuar objektin e etnografisë mitologjike drejt atyre besimeve, miteve dhe ritualeve, shtresa e hershme e të cilave mendohet të jetë pagane. Fokusi i ekspeditave të studiuesve të huaj në këtë fushë në Shqipërinë e fundshekullit XIX deri në fillimshekullin XX (Hahn, Meyer, Nopcsa, Durham, Hasluck etj.), edhe pse me dozën e tyre të ekzotizmit, ka qenë mbi këto lloj besimesh për arsye të ndryshme, në varësi të kushteve historike-politike brenda dhe përtej territorit shqiptar: kërkimi i substratit origjinor të kulturës shpirtërore dhe linjës së vazhdimësisë ilire-arbëreshe-shqiptare, ndërtimi i etnogjenezës së popullit shqiptar, ndërtimi i analogjive të mitologjisë shqiptare me mendimin mitologjik të qytetërimeve fqinje, atij antik greko-romak. Një rol të rëndësishëm në mbledhjen dhe interpretimin mitologjik dhe folklorik të besimeve tradicionale shqiptare kanë luajtur edhe folkloristët e Rilindjes Kombëtare, si: Thimi Mitko me *Bletën shqiptare* më 1878, fretërit françeskanë: si At Bernardin Palaj me botimet prej 1921-1924 të pesë rapsodive mbi kreshnikët, prej 1940-1944 botimin e materialeve të mbledhura mbi mitet, legjendat dhe besimet në revistën *Hylli i Dritës*. At Donat Kurti, bashkë me Bernardin Palajn, mbledhin këngën e *Gjergj Elez Alisë, Ajkuna qan Omerin, Martesa e Halilit* botuar në *Visaret e Kombit* (2017[1937]) Frati Marin Sirdani ka qenë njohës shumë i mirë historisë mesjetare shqiptare. Punimet e tij janë botuar në revistën *Hylli i Dritës* dhe *Leka*. Një nga kontributet e tij më të rëndësishme është vepra *Skënderbegu mbas gojëdhanas* (Sirdani 2008), e cila përmbledh kujtesën e fundit arbërore popullore mbi figurën e Skënderbeut. Ky projekt i madh dhe sistematik i mbledhjes së kulturës shpirtërore në zonat e Dukagjinit, Malësisë së Kelmendit, Mirditës etj.,

inkuadrohej brenda përpjekjeve për të ndërtuar një vazhdimësi etnike të shqiptarëve prej iliro-trakëve. Një pjesë e mirë e mbledhësve shqiptarë dhe të huaj të materialit mitologjik, në vitet '30 deri në mesin e viteve '40, u përpoqën ta poziciononin mitografinë shqiptare brenda konfigurimit mitologjiko-racor të tipit arjan apo indogjerman¹⁸.

Besimet monotesite të mëdha në Shqipëri, kryesisht spektri katolik, para fillimit të fushatës ateiste në 1944, ka luajtur një rol mbledhës, ruajtës dhe kthim në shkrim të të gjithë besimeve, zakoneve, miteve të pashkruara tradicionale shqiptare. Kthimi në shkrim i kësaj pasurie, përveç funksionit politik të sipërpërmendur, ka pasur për qëllim ruajtjen e tyre në formë dokumentare dhe njohjen e përpiktë të saj prej klerit katolik, për shkak se vetë teologjia e këtij të fundit, ishte në tension të vazhdueshëm me substratin pagan të këtyre besimeve. Kthimi në shkrim dëshmon, nga ana tjetër, për një proces asimilimi dhe transformimi të këtyre besimeve dhe praktikave nga dogma e teologjisë së krishterë në zonat ku ka vepruar ky kler. Për këtë, dëshmojnë edhe histori të shumta që banorët e Malësisë së Kelmendit tregojnë edhe sot në lidhje me marrëdhënie tejet të tensionuara mes priftit apo fratit dhe të ashtuquajturave shoqëri sekrete shtriganësh në një komunitet. Në disa fshatra katolikë në këtë malësi, si për shembull, në fshatin Razmë, “protokollit” të ritualeve kundër syrit të keq (thëngjij prej vatrës të shuar në një tas me ujë) i është shtuar edhe elementi i gërsërës së hapur në formën e kryqit.

Pas themelimit të Sektorit të Etnografisë në 1947, si pjesë e Departamentit të Historisë në Institutin e Shkencave, një brez i ri etnografësh dhe folkloristësh shqiptarë punuan në kushtet e një etnografie socialiste, e cila u themelua si disiplinë dhe u institucionalizua si shkencë pas LIIB. Ndër ta përmendim, së pari, Eqrem Çabejin, kontributi i të cilit në mitologjinë krahasuese shqiptare ka filluar që në vitet '30 e deri në fundin e viteve '70, Rrok

¹⁸ Për më shumë rreth tezave racore të ligjërimeve mbi kombin shqiptar prej intelektualëve shqiptarë dhe të huaj, që nga Rilindja Kombëtare deri në vitin 1944, referojuni artikullit të Olsi Lelajt, “Raca, kombi dhe intelektual”, në këtë numër. Mes françeskanëve ka edhe emra si, për shembull, Dom Nikollë Gazulli, studiues i toponomastikës shqiptare, i cili ka shkruar periodikisht në revistën *Leka*, me pseudonimin *Gelasius*, mbi tezat e përkatësisë së hershme të shqiptarëve në racën ariane si dhe mbi origjinën ilire të kryqit gremç.

Zojzin, Alfred Uçin, Andromaqi Gjergjin, Qemal Haxhihasanin, Mark Tirtën¹⁹. Për arsye të problematikës dhe ekonomisë së tekstit në fjalë, nuk do të mund të krahasojmë mendimin etnografik shqiptar parasocialist me atë gjatë regjimit socialist dhe as të ndërtojme historikisht kurbën e punës shkencore të secilit prej autorëve. Synimi ynë është të shqyrtojmë paraprakisht disa nga prirjet më domethënëse të punës shkencore në etnografinë mitologjike shqiptare gjatë socializmit dhe se si këto prirje u raportohen politikave të mëdha antifetare të kohës duke përdorur plotësisht apo pjesërisht, metodën e ateizmit shkencor.

Vlen të përmendet, pa hezitim se, që në konsultimet e para të bibliografisë tematike, vihet re se etnografët dhe folkloristët shqiptarë të sipërpërmendur kanë bërë një punë skrupuloze në terren, kryesisht në zonat rurale, në “bastionin e fundit” të irracionales, duke dashur ta shtrijnë atë, atëherë kur mundën, thuajse në çdo krahinë të Shqipërisë. Është bërë një punë e imët arkivore dhe një mbulim i plotë i bibliografisë që u lejohej të përdornin dhe referonin. Edhe pse koha foljore e teksteve mitografike të etnografisë socialiste është më së shumti e kryera, një pjesë e konsiderueshme e materialeve të mbledhura dhe të përmendura në to janë bashkëkohëse me etnografin. Ky tipar ligjërimor është shumë i dallueshëm në disa prej teksteve etnografike më simptomatike në historinë e disiplinës (1949-1990). Për shembull, artikulli i Tirtës, në numrin dhjetë të *Etnografisë shqiptare*, “Aspekte të kultit të të parëve e të të vdekurve ndër shqiptarë” (Tirta 1981, 51-97) edhe pse në hyrje të tij sqaron se materialet e paraqitura për analizë janë mbledhur në ekspeditat e autorit nga Labëria deri në Rrafshin e Dukagjinit, realizuar në dhjetë vitet e fundit, analiza duket se i konsideron dukuritë e konstatuara si pjesë të së kaluarës, pa u ndalur në statusin e tyre bashkëkohor. Në këtë artikull, Mark Tirta, hedh tezën se vendi ku manifestohen më tepër mbeturinat botëkuptimore dhe zakonet prapanike është familja tradicionale tanimë. E cilësuar si instanca më e prapambetur e shoqërisë, ku stadi i zhvillimit socialist nuk ka mundur, sipas Tirtës, të përbrendësohet plotësisht, ajo rezulton të jetë ende në një stad regresiv, aty ku “tradita tërheq më me forcë” dhe ku besimet, ritet dhe mitet kanë një karakter të dallueshëm patriarkal. Me në fokus kultin e të parëve e të të vdekurve ndër shqiptarë, Tirta, e mvesh familjen me një

¹⁹ Mark Tirta është mitologu i parë zyrtar i etnografisë shqiptare. Tirta u emërua në 1968 si studiues në Institutin e Historisë dhe Gjuhësisë në degën e etnologjisë dhe u ngarkua që në fillim me detyrën për të studiuar mitologjinë shqiptare.

funksion atavik, atë të ruajtjes së organizimit patriarkal të shoqërisë tradicionale shqiptare. Gjurmimi historik i këtyre fenomeneve është me vlerë për Tirtën, për të identifikuar elementet unitare mbarëshqiptare si dhe për të dalluar tiparet e veçanta etnike, që na dallojnë prej popujve të tjerë. Përveç gjurmës që ky kult mbart mbi stadet më të hershme të zhvillimit shoqëror, duke u bërë dëshmi e një procesi evolutiv dialektik në histori, në kushtet e reja të zhvillimit shoqëror, ai ka statusin e një mbeturine, e cila pasi të jetë eliminuar si e tillë, mund të ruhet vetëm në formën e estetikës popullore (Uçi 1981, 73-86). Në artikullin e vitit 1981, mbi asimilimin estetik të lëndës mitologjike në folklorin shqiptar, Alfred Uçi, evidenton dy forma të ruajtjes së materialit mitologjik shqiptar: e para, në formën e besimit fetar, e dyta, në formën e krijimtarisë artistike popullore, domethënë në folklor. Metoda e punës është ajo e marksizëm-leninizmit, e cila studion prejardhjen e lëndës mitologjike shqiptare, pikëtakimet saj me folklorin si dhe transformimin e saj në lëndë estetike, dhe merr për funksion të ri pasqyrimin e rendit real të gjërave në socializëm. Për të shpjeguar proceset e shndërrimit estetik të lëndës mitologjike, Uçi dallon tri *reale*, nga të cilat eliminon një dhe ruan raportin mes dy të tjerave. Sipas tij, mitologjia përfaqësonte për njeriun primitiv realitetin e tij, edhe pse strukturalisht të deformuar, ndërsa folklorizimi i mitologjisë e shndërron elementin mitologjik në fikcional, në një trillim estetik që pasqyron estetikisht realitetin socialist. Për Uçin, estetizimi i mitologjisë në folklor është pjesë e evolucionit historik të folklorit dhe ka për funksion të desakralizojnë mitologjinë, të profanizojë shoqërinë tradicionale, e cila mund të ketë sadopak qasje në rendin botëformues të forcave natyrore të shpirtëruara dhe heronjve që personifikojnë fuqi (Vernant 1990, 58-69). Estetizimi i folklorit, ka luajtur rol të rëndësishëm në shpëputjen e simbiozës mitologji-fe si dhe në desakralizimin e elementit mitologjik në element veçse poetiko-estetik, ku personazhet mitikë zhvishen nga fryma mistike. Në artikullin “Vendi i artit popullor në kulturën artistike socialiste” (Uçi 1977), botuar në përmbledhjen e kontributeve të *Konferencës Kombëtare të Studimeve Etnografike* në qershor të 1976, Uçi parashtrohet proceset historike që kanë atrofizuar funksionet e lëndës bazë të folklorit me natyrë magjike, praktike dhe utilitare, si dhe proceset e hyrjes së folklorit shqiptar në një funksionalitet të ri, atë estetiko-artistik, duke shërbyer si mbështetje për çka do quhej në atë kohë, arti kultivues dhe edukues socialist. Në *Çështje të folklorit* 2, botim i vitit 1986, kushtuar simpoziumit mbi epikën heroike shqiptare, mbajtur në 20-22 tetor 1983, në artikullin e tij “Epika

heroike dhe roli i saj në folklorin shqiptar”, Uçi, ndër të tjera, redukton elementin magjik dhe legjendar në një kristalizim imagjinar të kujtesës historike duke eliminuar paralelisht hipotezën se metrika e brendshme e vargjeve (dhjetërrrokëshit) të “Eposit të Kreshnikëve”, e ka origjinën prej sllavëve të jugut. Materialin epiko-legjendar të këtij eposi, Alfred Uçi, ia nënshtron një autopsie të hollësishme për të shquar në të sa elementin e besimeve tradicionale, po aq edhe atyre monoteiste, për ta veshur eposin me një funksionalitet të ri socialist.

Në kuadrin e doktrinës së humanizmit socialist, pluraliteti i botëformimeve rrafshohet dhe çdo element me karakter mitologjik, lexohet, pas lenteve të Tirtës, si forcë konservatore që e pafuqizon njeriun, duke e vënë atë në pozita pasive në raport me natyrën dhe forcën e ndryshimit shoqëror. Tirta kombinon dy metoda kur analizon figurat e kultit të të parëve, atë të gjinisë dhe kultin e të vdekurve: metodën krahasuese, duke identifikuar analogjitë e mundshme të elementit mitologjik mes popujve indoeuropianë dhe metodën materialiste të interpretimit të këtyre fenomeneve. Kombinimi i dy metodave duket se përmbush disa nevoja të studiuesit të mendimit mitologjik në këtë periudhë. Metoda krahasuese shërben për të ndërtuar një gjeografi të hershme historike të stadiit të zhvillimit shoqëror në shoqëritë primare, së paku indoeuropiane, ndërsa metoda materialiste i shërben atij për të përcaktuar statusin e mbijetesës së këtij elementi në kushtet e reja të zhvillimit shoqëror, për të pikasur funksionin e tij të ri në shoqërinë tradicionale shqiptare, bashkëkohëse me etnografin, si dhe për të shqyrtuar mundësitë e ruajtjes së kësaj gjurme gjeneze, në kushtet e shoqërisë së re socialiste. Në tekst, rimerret teza e Engels-it mbi mitologjinë si kristalizim i një simbolizimi të dyfishtë: atij të natyrës dhe forcave shoqërore, që i manifestohen njeriut të deformuara prej së njëjtës mistikë. Qëndrimi i etnografit në raport me kultin e të parëve është i dyzuar. Le të marrim për ilustrim, kultin totemik të gjarprit të shtëpisë. Nga njëra anë, ky kult manifeston analogji të forta me përdorimin e simbolikës së gjarprit ndër ilirë dhe vlerën totemike të tij në territoret e banuara prej ilirëve. Studimet etnografike mbi këtë kult, së bashku me studimet historike dhe arkeologjike, ndihmojnë në ndërtimin e një vijimësie iliro-shqiptare, duke përforcuar ligjërimin dominues etnogjenetik të kohës. Nga ana tjetër, ky kult totemik përshfaq tipare shumë të ngjashme me kultin e gjinisë apo me “nënë e vatrës”. Për këtë afërsi, dëshmon puna e Hahn-it në *Albanesische studien* (1854) mbi variantin e fjalës “vitore” (gjarpër) në Shqipërinë e Mesme, të Jugut dhe të

Veriut, konstatim i cili, përmes një arkeologjie etimologjike të fjalës nga Eqrem Çabej, merr kuptimin e “vejtore”, asaj plake të vogël endëse që rri mbështetur në vatër dhe që është një prej figurave kryesore të kultit animist mes shqiptarëve. “Po duhet kuptuar si *vejtore*, ‘ajo që bën, ajo që end pëlhurë, endëse’, si *nomen agentis* me -tor, -tore formuar me *vej*, ‘end’ ose nga emri *vegj*, ashtu si punëtore (punë), javatore, ‘gruaja së cilës i bie të bëjë rreth një jave disa punë të shtëpisë.” (Çabej 1982 [1972], 111) Nisur nga ky aspekt, në skemën teoriko-ideologjike të kohës, ky kult totemik shpreh rendin e kultit të gjinisë, duke u interpretuar si një dëshmi e zhvillimit dialektik të stadeve shoqërore në territoret e shqyrtuara, po aq sa fiton statusin e një atavizmi të largët matriarkal, këmbëngulja e të cilit i faturohet organizimit fisnor patriarkal, i cili pasi e ka zhdukur efektivisht rendin e tij paraardhës, ka asimiluar disa aspekte të tij. Një analizë të gjurmimeve të të ashtuquajturave mbeturina të matriarkatit, i gjejmë më herët, në artikullin e etnografes Andromaqi Gjergji, me titull “Gjurmë të matriarkatit në disa doke të dikurshme të jetës familjare” (Gjergji 1963, 284-292). Duke qenë se ky artikull është shkruar përpara 1967-s, ai është i zhveshur nga toni militant dhe nga retorika qëruese e fenomeneve të hershme të avunkulatit, kuovades ose ndryshe mërkoshit, kthimit në gjini, virgjnavë, etj. Shfaqja e këtyre fenomeneve vendoset në një kohë të largët dhe përshkrimi i tyre vjen si rrëfim mbi një të kaluar të hershme e të trashëguar gojarisht prej subjekteve të intervistuar nga Gjergji. Gjergji konstaton se këto fenomene kanë qenë të pranishme në territoret shqiptare deri në fillimin e shekullit të XX, duke nënkuptuar se nuk ekzistojnë më. Kërkimin e saj mbi këto mbeturina kulturore, Gjergji e inkadron brenda detyrës madhore që ka shkenca shqiptare, e udhëhequr prej materializmit shkencor, atë të identifikimit të stadeve më të hershme të zhvillimit shoqëror të shqiptarëve dhe ndërtimit të kurbës së tyre evolutive në histori.

Tërta, karakterin rezistent të mbeturinës mitologjike shqiptare, e shpjegon me faktin se këto kulte prej një substrati pagan kanë fituar, në shtresëzime kohore të ndryshme, një natyrë sinkretike, që do të thotë se fetë e mëdha monoteiste kanë ditur të asimilojnë dhe tjetërsojnë një pjesë të këtyre kulteve, si kulti i shpirtit, kulti i emrave vetjakë apo kulti i të vdekurve (Tërta 1981, 92), brenda konfigurimit teologjik të dogmës së tyre, duke u bërë një nga faktorët më konservatorë të ruajtjes së asaj që Tërta e konsideron si errësira obskurantiste fetare në popullin shqiptar, e cila ka krijuar simbiozë me një rend ideologjik e reaksionar të së kaluarës. Në konkluzionet e artikullit të tij, Tërta

propozon që lufta e pandërprerë shkencore kundër këtyre mbeturinave ideologjike, që paraqesin pengesa të mëdha për vektorin progresiv të rendit socialist, duhet të përdorë detyrimisht edhe metodën e ateizmit shkencor ndaj elementit mitologjik sinkretik, si dhe të ketë karakter propozues të zakoneve, riteve, festave, miteve të reja socialiste.

“Më tepër mbeturina besimesh e praktikash të dëmshme në ditët e sotme ruhen në njerëz të veçantë në lidhje me të trashëguarit e emrave vetjakë dhe në lidhje me kujtimin e të parëve, varrimet dhe të vdekurit; këtu duhet drejtuar tehu i propagandës ateiste shkencore, për të formuar koncepte të reja shkencore të njerëzit tanë në lidhje me këto fenomene.” (Tirta 1981, 96)

Parulla e re e etnografisë socialist është ajo e krijimit të një tradite të re socialiste, me një kalendar të ri festiv, figura të reja heroike, vende të reja kulturi. Programi profanizues që ai propozon, është njëherazi programi i ndërtimit të një ekonomie të re të së shenjtës në socializëm, të një konfigurimi të ri besimesh dhe ritualesh, me një temporalitet të racionalizuar, ku botëformimi i shtetndërtuar socialist, do të kontrollohet prej të vetmit pol gnoseologjik, të vetmit burim të kuptimeve dhe interpretimeve të papërfunduara, Shtetit totalitar shqiptar. Ndryshimi rrënjësor i regjimit kohor dhe përditshmërisë në shoqërinë tradicionale është efekt i zëvendësimit të kalendarit primitiv me atë zyrtar. Në artikullin, “Gjurmët e një kalendarit primitiv në popullin t’onë” (Zojzi 1949, 85-112), i cili daton në 1949, thekson që në hyrje të tij se organizimi primar i këtij kalendarit është bërë sipas kultit pagan të diellit dhe se administrimi i tij është bërë prej më të mençurve apo më të vjetërve të fshatit, këtyre semiologëve të pagabueshëm të natyrës. Kalendarit primitiv nuk e metrizon kohën, por i jep asaj një karakter ciklik, ku njerëzit, në periudha të ndryshme të vitit primitiv, hyjnë në marrëdhënie caqesh me natyrën dhe njëritjetrit. Viti primitiv shënohet nga një sërë festash, gjatë të cilave pezullohet puna dhe komuniteti hyn në një regjim të ri konsumi dhe dhuratash. Regjimi kohor primitiv është i lidhur ngushtësisht me konceptin dhe ritmin e punës në shoqërinë tradicionale, e cila është sezonale dhe ende e paracionalizuar në normë pune, sikurse do të ndodhte më vonë, në kushtet e ekonomisë së planifikuar, kur fshatari u bë proletar. Në këtë artikull, Zojzi, gjuha e të cilit nuk e përmban ende termin “mbeturinë”, bën një përpjekje arkeologjike për të kuptuar substratin pagan të regjimit kohor primitiv të shoqërisë tradicionale shqiptare, duke e përligjur atë përmes hershmërisë së tij dhe rezistencës që ai i

paraqet elementit fetar monoteist. Duket se, në këtë periudhë nistore të etnografisë socialiste shqiptare, Zojzi është më tepër i shqetësuar për evidentimin e elementit origjinal pagan në AND-në kohore të shoqërisë tradicionale shqiptare. Në vitin 1949, etnografisë shqiptare do t'i duhej ende kohë përpara se të futej në regjistrin e profanizimit të plotë të konfigurimeve të të gjitha formave të besimit, gjë e cila do të ndodhte intensivisht pas vitit 1967. Hartografia e vendeve të kultit dhe regjimi kohor tradicional profanizohen progresivisht. Sikurse shprehet Tirta, heroi kthehet në dëshmor, nekrologjia proletarizohet, përditshmëria dhe rrjedha e saj racionalizohet, masa e saj kohore bëhet norma e punës.

“Duke qenë se disa rite e besime janë të lidhura me disa zakone të vjetra tradicionale të jetës familjare, ato do të zhduken bashkë me këto zakone. Pra, duhet luftuar për zëvendësimin e festave të vjetra me festa të reja popullore e të karakterit shoqëror e patriotik-nacional, duhen përgjithësuar fenomenet e reja të lindura në kushtet e ndërtimit socialist, siç është rasti i emrave me përmbajtje të shëndoshë, kremtimin e jubileve kushtuar kujtimit të dëshmorëve, zakone të reja shoqërore në lidhje me të vdekurit, siç mund të jenë fjalime mbi punën e veprat e mira të atij që ka vdekur, vënie kurorash në varr, rregullim e sistemim i varrezave të reja në vende larg “vakëvefe” e objekteve të ndryshme të kultit të krishterë a islamik.” (Tirta 1981, 96)

Direktivat nga organet e larta të pushtetit ishin të qarta. Zvogëlimi i rrezes së veprimit apo eliminimi i botëformimeve të tjera, me natyrë pagane, monoteiste apo sinkretike, duhej shoqëruar me konfigurimin ideor dhe praktik të një rendi të ri, ku të akomodoheshin të gjitha ato elemente të botëformimeve në zhdukje, që dëshmonin për ADN-në historike të zhvillimit shoqëror të shqiptarëve, të eliminoheshin mbeturinat reaksionare të këtyre botëformimeve dhe rendi i ri socialist të mos linte asnjë boshllëk shpirtëror, ideor apo imagjativ, por të ndërmernte fushatën higjieniste kundrejt këtyre botëformimeve. Shtetit despotik²⁰ totalitar i lindi nevoja të krijonte me shpejtësi elemente të reja për të plotësuar vendet bosh të rendit të ri. Festat fetare u zëvendësuan me festa nacional-çlirimtare, lokale apo kombëtare, me festa shoqërore, festime përvjetorësh të arritjeve të mëdha të ekonomisë socialiste,

²⁰ Mbi aspektin sinkronik të despotizmit shtetëror si formë-Shtet shih: Hankollari 2016, 143-167.

etj. Martesat dhe funeralet u zhveshën prej ritualeve të tyre tradicionale, për t'u shndërruar mirëfilli në martesat dhe funerale socialiste, ku Komiteti Qendror i PPSH-së udhëzonte me imtësi se si njihet çifti, si martohen, kë ftojnë në dasmë etj. Në një letër të Sektorit të Edukimit të PPSH-së në KQ, që daton në 9 shkurt 1967, dërguar Komiteteve të Partisë të rretheve pas fjalimit të 6 shkurtit, Ramiz Alia dhe Dashnor Mamaqi, udhëzonin që në të gjithë vendin të bëhej një punë e madhe kundër zakoneve prapanike dhe paragjyqimeve fetare dhe për zëvendësimin e tyre me ceremoni dhe festa socialiste. Në letër jepeshin direktivat e mëposhtme:

“Mirëpo kjo nuk mund të bëhet menjëherë. Të zhdukësh diçka dhe aq më tepër që kjo diçka ka të bëjë me botën shpirtërore të njeriut nuk mund të bëhet po nuk u zëvendësua me diçka tjetër më përparimtare, më të afërt me njeriun. Në këtë drejtim, në punën tonë ideologjike ka një difekt. Ne deri tani kemi mohuar, por kjo nuk mjafton. Bashkë me mohimin, duhet edhe të pohojmë, të afirmojmë, sepse në disa aspekte të jetës së përditshme të njerëzve, janë krijuar boshllëqe shpirtërore. Dihet se boshllëk shpirtëror në botëkuptimin e njerëzve nuk mund të ketë kurrë. Në të do të gjejë vend pozitivja apo negativja, dhe kjo varet nga puna e jonë ideologjike. Ky boshllëk që është krijuar duhet të zëvendësohet me festa dhe zakone të reja që të mos kthehemi prapë në doket dhe zakonet e vjetra. Këto probleme na i ka ngritur tani jeta. Në njerëzit janë krijuar disa shqetësime dhe me të drejtë ata pyesin si do të festojmë këtë apo atë ngjarje, si do të bëhen fejesat, martesat, varrimi e probleme të tjera. Kuptohet se organizatat e Partisë, organizatat e masave, nuk mund të qëndrojnë indiferent, por duhet të përpiqen që t’iu japin përgjigje.”²¹

Në këto kushte, etnografi shqiptar, pas vitit 1967, u shndërrua në një nga agjentët më të rëndësishëm të krijimit të botëformimit të ri socialist, duke kontribuar, në emër të shkencës, në një proces seleksionimi të elementeve të botëformimeve të tjera dhe raporteve të reja mes tyre në kuadër të botëformimit të ri socialist. Etnografi i pas vitit 1967, kontribuoi në pajisjen e shqiptarëve me konceptet dhe praktikat kulturore të një botëkuptimi të vetëm.

²¹ “Ramiz Alia, si i zëvendësoi festat fetare me ato socialiste.” *Telegraf.al*. Publikuar në 13 qershor 2018. Konsultuar për herë të fundit në 17 shtator 2018.

<http://telegraf.al/dossier/ramiz-alia-si-i-zevendosoi-festat-fetare-me-ato-socialiste/>

Reduktimi i pluralizmit botëformues të shqiptarëve, me modelet përkatëse metafizike apo ontologjike, në një monobotë ku shpërndarja dhe zënia e vendeve në të u bë atributi absolut i Shtetit despotik totalitar, shpopullimi i kozmoseve tradicionale prej heterogjenitetit të qenieve në to, zbrazja e tyre prej elementit të padukshëm, privimi i individit për të negociuar me forca të rendit të (mbi)natyrshëm, u bë misioni kryesor i etnografisë mitologjike socialiste, si një nga agjentët disiplinor më botëngrënës. Përsa kohë, rendi i ri socialist dhe botëkonfigurimi i ri që vjen me të, është i papërfunduar, Shteti-arkitekt nuk e ka mbaruar ende projektin e tij dhe e ardhmja është tashmë e angazhuar të akomodojë, deri në papërcaktim, elemente apo raporte të reja në ngrehinën socialiste. Etnografi bëhet prifti i Botës së Re, duke e ndihmuar Shtetin totalitar të forcojë kapjet e tij mbi shoqërinë përmes ushqyerjes së rendit të ri shoqëror dhe kulturor me interpretime dhe taksinomi të reja. Meta-pikëvështrimin e Shtetit modern totalitar shqiptar, Pierre Bourdieu do ta konsideronte si rezultat të menjëhershëm të magjisë-së-Shtetit (1989), ajo magji që mbërthen gjithë shoqërinë në një *nyje* terrori, duke përcaktuar vendin e Njeriut të ri në botën socialiste përmes ndërtimit të një lidhjeje të re shoqërore, përmes riteve të reja institucionale. Shteti modern totalitar shqiptar prodhoi “skribët” e tij të rinj. Institucionet shkencore krijuan “klerin” e ri socialist, i cili do të ndërmjetësonte procesin e ngadalshëm dhe delikat të krijimit të Njeriut me vetëm një botë. Ndërsa, elementi mitologjik dhe konfigurimet botëformuese të shoqërisë tradicionale kishin më shumë se katër dekada që kishin hyrë në një proces praktik dhe teorik botëvrasjeje, Shteti totalitar shqiptar kishte rrënjosur, në tri faza, regjimin e tij të ri botëformues.

Bibliografi

- Bauman, Zygmunt. 1976. *Socialism: The Active Utopia*. London: George Allen & Unwin
- Boçi, Sonila. 2012. “Politika e shtetit komunist shqiptar ndaj komunitetit ortodoks: rasti i minoritetit grek: 1945-1950.” *Studime historike* 3-4: 271-282.
- Bourdieu, Pierre. 1989. *La noblesse d'État. Grandes écoles et esprit de corps*. Paris: Les Éditions de Minuit.
- Çabej, Eqrem. 1982 [1972]. “Disa figura të besimeve popullore shqiptare.” *Çështje të folklorit shqiptar* 2: 102-17.

- Deleuze, Gilles dhe Félix Guattari. 1972. *Capitalisme et schizophrénie I: L'Anti-Œdipe*. Paris: Les Éditions de Minuit.
doi: <https://doi.org/10.3167/ca.2015.330102>
- Dumézil, Georges. 1940. *Mitra-Varuna - Essai sur deux représentations indo-européennes de la Souveraineté*. Paris: Presses Universitaires de France.
- Fenomenet e natyrës dhe bestytive. 1969. Tiranë: Naim Frashëri.
- Foucault, Michel. 2001. *Dits et Écrits II: La sécurité de l'État*. Paris: Gallimard.
- Gjergji, Andromaqi. 1963. "Gjurmë të matriarkatit në disa doke të dikurshme të jetës familjare". *Buletin i Universitetit Shtetëror të Tiranës (Shkencat shoqërore)* (2): 284-292.
- Goddard, Jean-Christophe. 2017. *Brésilien, noir et crasseux*. San Paulo: n-1 edições.
- Hako, Hulusi. 1983. *Ateizmi shkencor*. Tiranë: Universiteti i Tiranës, Fakulteti i Shkencave Politike Juridike.
- Hankollari, Blerina. 2016. "Politika e jashtësisë si arrati prej shtetit arkaik. Një perspektivë antropologjike e filozofisë së Deleuze dhe Guattari." *Kultura popullore* 1-2: 143-167.
- Hann, Chris. 1993. "From production to property: decollectivisation and the family-land relationship in contemporary Hungary." *Man* 28 (2): 299-320.
- Hoxha, Artan. 2017. *Kisha ortodokse nën komunizëm*. Tiranë: UET Press.
- Hoxha, Enver. 1982. *Vëpra 35 (shkurt-qershor 1967)*. Tiranë: 8 Nëntori.
- Hoxha, Enver. 1977. *Vëpra 23 (janar-tetor 1962)*. Tiranë: 8 Nëntori.
- Hoxha, Enver. 1971. *Vëpra 6 (janar-dhjetor 1949)*. Tiranë: Naim Frashëri
- Kopenawa, Davi dhe Bruce Albert. 2014. *La chute du ciel*. Paris: Pocket.
- Palaj, Bernadin dhe Donat Kurti, përg. 2017[1937]. *Visaret e Kombit: Kangë kreshnikësh dhe legjenda*. Shkodër: Botime françeskane.
- Pllumi, Zef. 2001. *Françeskanët e mëdhaj*. Tiranë: Botimet françeskane.
- Pllumi, Zef. 2006. *Rrno vetëm për me tregue*. Tiranë: "55" .
- Qazimi Azem, përg. 2014. *Komunitetet fetare në Shqipërinë komuniste. Dokumente*. Tiranë: Instituti i Studimit të Krimeve dhe Pasojave të Komunizmit.
- Rouch, Jean. 2003/1973. "On the Vicissitudes of the Self: The Possessed Dancer, the Magician, the Sorcerer, the Filmmaker and the Ethnographer." Në *Ciné-Ethnography*, përgatitur dhe përkthyer nga Steven Feld. Minneapolis: University of Minnesota Press.

- Sirdani, Martin. 2008. *Skanderbeu mbas gojëdhanash*. Shkodër: Botime françeskane.
- Taussig, Michael. 1997. *The Magic of State* New York: Routledge.
- Thrower, James A. 1983. *Marxist-Leninist 'Scientific Atheism' and the Study of Religion and Atheism*. Boston: De Gruyter Mouton
- Tirta, Mark. 1981. "Aspekte të kultit të të parëve e të të vdekurve ndër shqiptarë." *Etnografia shqiptare* 10: 51-97.
- Uçi, Alfred. 1977. "Vendi i artit popullor në kulturën artistike socialiste." *Konferenca Kombëtare e Studimeve Etnografike 28-30 qershor 1976* (përgatitur nga Aleks Buda): 75-95. Tiranë: Akademia e Shkencave të RPSSH.
- Uçi, Alfred. 1986. "Epika heroike dhe roli i saj në folklorin shqiptar." *Çështje të folklorit* 2: 5-46.
- Uçi, Alfred. 1981. "Shndërrimi estetik i lëndës mitologjike në folklor." *Kultura popullore* 1: 73-89.
- Verdery, Katherine. 1996. *What Was Socialism, and What Comes Next?* New Jersey: Princeton University Press.
- Vernant, Jean-Pierre. 1990. *Mythe et religion en Grèce ancienne*. Paris: Éditions du Seuil.
- Viveiros de Castro, Eduardo. "Who is afraid of the ontological wolf?" *The Cambridge Journal of Anthropology* 37 (2015): 7-12.
- Zojzi, Rrok. 1949. "Gjurmët e një kalendari primitiv në popullin t'onë." *Buletini i Institutit të Shkencave* 1: 85-112.